

FOGALOM- ÉS KUTATÁSKÉP A ROMÁKRÓL

KÁLLAI ERNŐ*

Vannak-e cigányok, és ha nincsenek, akkor kik azok?

A mai Magyarországon a cigányság fogalma egy olyan csoportot jelöl, amelynek funkcionalitása a „vizsgálati terep” biztosításában és a „bűnbak” kijelölésében rejlik. Az előbbi meghatározás a tudományos kutatásokhoz kapcsolódik, az utóbbi a politikai érdekérvényesítés és azonosulás/elhatárolás egyik legfontosabb fogalma lett. Az ilyen felületes és köznapi megközelítés mellett azonban szükségesnek tűnik a tudományos élet és a társadalmi viszonyrendszer szempontjából is egy mélyebb elemzésen alapuló, több dimenziót is figyelembe vevő gondolkodás.

A tudományos kutatás egyik megkerülhetetlen feladata volt mindig is a vizsgálat tárgyának meghatározása, hiszen ezzel lehetett körülhatárolni a kutandók körét. Az 1990-es években kirobbant „Ki a cigány?”-vita¹ pedig alapvetően polarizálta az álláspontokat: a két uralkodó megközelítés (a környezet minősítése, illetve a megkérdozettek öndefiníciója) meghatározta, egyben módszertani feladattá egyszerűsítette le a kérdést. Ladányi János és Szelényi Iván 1997-es tanulmánya² alapvetően az empirikus adatfelvételen alapuló mintavétel problémájából indult ki és jutott el arra a következtetésre, hogy a történelmi korszakoktól és a társadalmi szituációtól függően folyamatosan változik a „külső szemlélő”, a magát nem cigánynak

---

* Kállai Ernő, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest, munkatárs, Kallai.Erno@tk.mta.hu

¹ A vita részletei megismerhetőek: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum, 2000, 179–241. oldalakon lévő tanulmányok

² Ladányi János – Szelényi Iván: Ki a cigány? In: *Kritika*. 1997. 12. szám, 3–6.

tartó környezet megítélése, tehát nincsenek állandó, objektív, külső kritériumai a cigányság fogalmának, így leginkább az önminősítés figyelembe vétele jelenthet ténylegesen a cigányságra vonatkozó adatokat. Kemény Istvánt és munkatársait azonban nem győzte meg az érvelés, meggyőződésük és kutatási tapasztalataik alapján továbbra is azokat tekintették cigánynak, akiket környezetük annak tart. A személyeskedésektől sem mentes vita mindenesetre alkalmas volt arra, hogy összegyűjtse és ütköztesse azokat a módszertani megközelítéseket, amelyek a cigányság kutatásánál figyelembe vehetők. Így hatással voltak Szelényi és Ladányi gondolkodására is, hiszen az egyik következő vizsgálatuknál³ a különböző és gyakran vitatott módszerek kombinációjával próbáltak pontosabb ismereteket szerezni: egyszerre használták az etnikai önazonosítás, a környezet minősítése, valamint a kérdezőbiztosok által történő besorolás módszertani eszközeit.

Ezek után a témában írást közreadó minden szerzőnek kötelezően vállalt feladata lett a cigányság fogalmának körülhatárolása. Ha csak az utóbbi időben megjelent két fontosabb művet említjük,⁴ mindkettőben az itt említett vita fogalomrendszerét használva próbálják körüljárnia a „ki a cigány?” kérdést. Dupcsik – logikusan – Hermann Antaltól indítja a környezeti megítélésnek mint módszertani vélekedésnek a kérdéskörét, majd az 1970-es évek kutatásain keresztül jut el a „vita” álláspontjainak ismertetéséig. Majtényiék is a külső megítélés és az öndefiníció mentén, de már teoretikusabban próbálják magyarázni a kérdést. A megfigyelhető rasszjegyekről eljutnak azokhoz a társadalmi magyarázatokhoz, amelyek egy csoportot a társadalom valamely szereplőinek konstrukciója alapján alkotnak meg. Így szó van a közös történelmi gyökerek által meghatározott életforma-közösségről, másrészt a kutatók virtuális közösségteremtéséről, harmadrészt a roma identitás megteremtését egy politikai mozgalom termékeként tételezik. A

---

³ Ladányi János – Szelényi Iván: Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. In: *Szociológiai Szemle*. 2002, 4. szám, 72–94.

⁴ Dupcsik Csaba: *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.; Majtényi Balázs – Majtényi György: *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*. Budapest, Libri Kiadó, 2012.

csoport identitáselemeinek számbavételénél pedig a nyelvhasználatot térképezik fel.⁵

Az előzőekben említett, rendkívül fontos vita, valamint az azt követő definíciós kísérletek azonban egy lényeges dologra nem, vagy csak nagyon periférikusan világítottak rá: hogy akár az önbesorolás, akár a környezet minősítése mi alapján, milyen tulajdonságok figyelembe vételével történik? Mitől gondolja akár a környezet, akár maga a megkérdezett, hogy ő cigány? Melyek azok a tényezők, amelyek a környezet számára cigányként azonosíthatóvá tesznek valakit, illetve melyek azok az identitáselemek, amelyekkel azonosulva valaki cigánynak tartja magát?

Jelen írásomnak az a célja, hogy a „hosszú 20. század”⁶ különböző időszakaiban és társadalmi szituációiban meglévő megközelítéseket értelmezzem, és ez alapján valamiféle következtetésre jussak abban a kérdésben: vannak-e cigányok, és ha nincsenek, akkor mégis kik azok, akikről beszélünk?

„Az újkor rejtvénye”

A cigányokról szóló többségi véleményalkotás három, jellegzetes időszakát különböztethetjük meg a 19. század végétől napjainkig. Az első a 20. század közepéig tartott, és a romákat társadalmon kívül álló csoportként jellemzi, olyanoknak, akik még a legalapvetőbb civilizációs kihívásokkal küzdenek, és elsősorban arra van szükségük, hogy letelepítsék őket és megszüntessék a vándorló, nomád életmódjukat. A második időszak a II. világháború után kezdődik, és a magyar társadalomban lezajló alapvető változásokkal együtt a cigányokról kialakított kép is átstrukturálódik. Ettől kezdve már a társadalom részei, mégpedig problémának tekintett részei. A legfontosabb fogalmak a szociális probléma és devianciák lettek a külső megítélésben. A harmadik időszak pedig a rendszerváltozás

⁵ Majtényi Balázs – Majtényi György: *Cigánykérdés...*, 2012, i. m., 19–32.

⁶ Eric Hobsbawm fogalomhasználatát felhasználva és megfordítva a szimbolikusnak tartott 1893. évtől napjainkig tartó időszakot nevezem „hosszú 20. századnak”, úgyis, mint egy összefüggő, de több szakaszra osztható időszakot. A periodizációval kapcsolatban vö.: Tomka Béla: A „befejezetlen 20. század” és a „csonka 20. század”. A jelenkori európai és magyar történelem periodizációjáról. In: *AETAS*. 2010. 4. szám, 97–106.

után indult el, amikor a roma közösségekről alkotott vélemények mintegy elindultak a „legfőbb rossz” kategóriájának „elfoglalására”.

A 19. század vége a cigányságról való modern értelemben vett véleményalkotás kezdete. Ez az az időszak a magyar társadalomban, amikor a felvilágosult abszolútizmus cigánypolitikai intézkedései után eltelt évszázad végén újra „felfedezte” és elkezdte problémaként definiálni a cigányokat. Ennek okait több tényezőben kereshetjük. Egyrészt, a középkor óta Magyarországon tartózkodó cigány közösségnek a 18. és 19. század folyamán, ha erőltetett módon is, de lezajlott kulturális asszimilációja után a folyamatosan zajló új bevándorlási hullám ebben az időszakban érte el tetőpontját. Ennek hatására a magyar társadalomhoz ekkor még szinte semmilyen tekintetben nem integrálódott és nem asszimilálódott cigányok tömegei jelentek meg az országban, akik valószínűleg jelentősen különböztek a társadalom által már megszokott és többé-kevésbé elfogadott „cigányképtől”. Másrészt maga a korszellem is hozzájárulhatott az érdeklődés felerősödéséhez. Miként a kiváló történész írja: *„Réges-régtől, különösképpen a 19. századi romantikus nacionalizmus ébredésétől kezdve virágzott e tájon a nemzetkarakterológia, az önképek tarka kertje, és valósággal burjánzott a más etikumokról, kisebbségekről alkotott előítéletek tenyészeté.”*⁷ Ennek pedig alapvető eleme a saját közösség tulajdonságainak, értékrendszerének eszményítése, illetve az adott kisebbségi csoport negatív tulajdonságokkal történő felruházása.

Ebben a véleményalkotásban a cigányok legalább fél évszázadon keresztül csak időszakonként kerültek a figyelem középpontjába. Így elsősorban a német és a zsidó közösségek voltak azok, amelyekről számos és differenciált vélemény jelent meg. Miként az idézett Hanák Péter tanulmányában megállapítja, ők azok, akik erre az időszakra jelentős mértékben asszimilálódtak és beolvadtak a magyarságba, így már nem kívülállóként vannak jelen a társadalomban, hanem a nemzetben belül, „más csoportként”. Miután a szlovákokról, románokról és szerbekről alkotott kép is meglehetősen általános és szűkszavú ebben az időszakban,

---

⁷ Hanák Péter: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). In: *Századok*. 1985. 5-6. 1079–1104. 1079.

egyáltalán nem meglepő, hogy a cigányokat, de még inkább az éppen csak bevándorolt részüket, nem tekintik az ország szempontjából komoly tényezőnek. Ennek változása akkor következik be, amikor a magyar társadalomba integrálatlan bevándorlók nagysága eléri a „kritikus tömeget”, és ennek hatásai társadalmi problémákban jelentkeznek.

A 19. századot végigkísérő, majd a század második felében felerősödő bevándorlási hullám miatt a politikai vezetés jól érzékelt a cigányok megnövekedett létszámát. A vizsgált korszakunk szimbolikus kezdetét jelző összeírás szerint a cigányok száma 1893-ban 274.940 volt, de mivel kimaradt Budapest, illetve néhány nagyobb város az adatfelvételtől, az adatokat feldolgozó Hermann Antal kerekén 280 ezerre teszi a teljes létszámot. (Bebecslések⁸ szerint a mai ország területen hozzávetőlegesen 65 ezer cigány ember élhetett.) Előzményként érdemes megemlíteni, hogy az 1850. évi népszámlálás szerint a „jogi népességben” a cigányok száma 140 ezer, az 1857. évi népszámlálás szerint a „honos népességben” 143 ezer,⁹ az 1890-es népszámlálás szerint a cigány anyanyelvűek száma pedig 91 ezer volt,¹⁰ bár ez utóbbi egyáltalán nem vette figyelembe a már nyelviileg asszimilálódottakat. Mindezek után Hermann elemzésében joggal nevezi meglepőnek a cigányok megnövekedett létszámát, hiszen fél évszázad alatt számuk hozzávetőlegesen a duplájára emelkedett. Mint arra Kemény István is rámutatott,¹¹ ebben az időszakban a cigányok természetes szaporodása nem lehetett nagyobb, mint az ország többi lakosáé (1890-ben a 14 éven aluli gyerekek aránya a cigányoknál 37%, az egész országban pedig

---

⁸ Ezt az adatot vélelmezi Kemény István is az általa szerkesztett könyvben: *A magyarországi romák*. Budapest, Press Publica kft., 2000, 11., valamint Mészáros Árpád – dr. Fóti János: *A cigány népesség jellemzői Magyarországon*. In: *Statistikai Szemle*. 1996. 11. szám, 909-910.

(http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1996&szam=11&old=30&lap=22), illetve Pomogyi László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest, Osiris-Századvég, 1995. 11.

⁹ *Az 1850. és az 1857. évi népszámlálás*. Budapest: 1993, KSH. 60–69. http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statistika/nepszamlalas/1850_1857.evi_nepszamlalas.pdf

¹⁰ *A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei*. Budapest, Atheneum R. Társulat Könyvnyomdája, 1895. (Reprint kiadás, é.n.) 18.

¹¹ Kemény István: *A magyarországi...*, 2000, i. m., 12.

36,6% volt), okkal feltételezhetjük, hogy erre az időszakra esett a bevándorlási hullám egyik tetőzése.

Mindezek alapján az 1945-ig tartó időszakban elsősorban a „civilizálás”, a letelepítés, a fennálló társadalmi viszonyok elfogadtatása volt alapvetően a cigányokkal kapcsolatos tevékenység és a cigányokról alkotott többségi vélemény középpontjában. Mindez azonban úgy, hogy a korszakban – ellentétben a későbbi időszakokkal – meglehetősen differenciáltan látták a cigányság nem egységes voltát, a különböző múlttal, hagyományokkal, anyanyelvvél és integrációs fokkal rendelkező csoportok létét. Így a kifejtett vélemény többségében az ún. „vándor cigányokról” szólt, annak ellenére, hogy már az említett 1893-es összeírás során ebből a kategóriából alig kilencezer főt, a huzamosabb ideig egyhelyben tartózkodók közül pedig 20 és fél ezer főt regisztráltak, tehát a várttal ellentétben a többség már teljesen letelepedettnek tekinthető ebben az időszakban is. Ekkor már magasnak mondható a zenész és iparos cigány emberek száma is, akiket gazdasági kényszerűségből, ha be nem is fogadott, de elfogadott, megtűrt a magyar társadalom.¹²

A kor szellemiségét meghatározó tudományos és értelmiséginek tartott közvéleménye visszafogottan, egyfajta „civilizatórikus küldetéstudattal” viszonyult a cigányok ügyéhez. A Pallas Nagy Lexikon terjedelmesen, hét és félhasábos szócikkben, valamint egy 48 oldalas külön mellékletben mutatja be a cigányokat.¹³ A korszak meghatározó, lelkes „önkéntese”, József főherceg *A mi nomádjaink* című értekezésében is leginkább a társadalmilag integrálatlan cigányok ügyét tartja fontosnak. A rövid ideig iskolát is alapító főherceg kijelölte a célt és annak szükségességét is megindokolta: *„Ilyen nevelés nélkül nem volna elérve a főcél: hogy az országnak hasznos polgárokat neveljünk ebből a kóbor elemből, amely ma csaknem teljesen elvész a hazára nézve, sőt munkátlan életével és régi vad erkölcsével a társadalom biztonságát is, főleg a vidéken állandóan fenyegeti.”*¹⁴

Leginkább összetetten azonban a már idézett Hermann Antall látja a cigányok társadalmi helyzetét. Megítélése szerint a

---

¹² A Magyarországon 1893. január 31-én..., i. m., 73.o.

¹³ Pallas Nagy Lexikon

<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/020/pc002051.html>

¹⁴ József főherceg: *A mi nomádjaink*. In: *Élet*, 1893. 7. füzet, 225.

Magyarországon bekövetkező gyors kulturális asszimiláció megállíthatatlan folyamat: „*A hazai cigányok nemzetiségi jellege több tényező és egy folyamatban levő processus eredője s így minden sajátosságos pregnánsága mellett is gyakran több tekintetben meghasonlást, ingadozást, tarkaságot mutat. E tényezők: az eredeti faji jelleg, az eredeti nyelvhez és primitív kulturához való ragaszkodás mérve, a más nemzetiségekhez és a nemzetesthez s az általános polgárosodáshoz való simulás iránya és aránya. Az összes cigányság országos főösszegének viszonyaiból kiindulva, egyelőre ezekre vonatkoztatjuk a részletek viszonyait. Mint főeredményt mindenekelőtt kiemeljük azt, hogy az összes cigánynak több mint fele, 52,16%-a nem tud cigányul. Egyes esetekben a cigánynyelv tudása egymagában nem döntő az egyéni habitusra nézve; teljesen civilisált egyének, pl. előkelő, művészszámba menő zenészek többnyire tudnak cigányul, míg viszont a cigányul nem tudók, különösen az oláh vagy tót falukban szórványosan letelepedettek közt gyakran fölötté kezdetleges műveltségű és igen vad indulatú egyének találhatók. De a cigányul nem tudók nagy száma egészben véve mégis biztos jele annak, hogy e népelem általában távolodik eredeti fájától és közeledik a nemzet többi eleméhez.*”¹⁵

A többségi véleményalkotás másik dimenzióját jelentette a jogszabályok, a jogalkotás által közvetített figyelem, úgy is, mint az állam hivatalos állásfoglalása a kérdésben. A meglehetősen differenciált megközelítésben is szinte kizárólag a „vándorok” ügye került a középpontba: a jogalkotó állam leginkább csak a közigazgatást megzavaró kóbor cigányok megrendszabályozásában volt érdekelt. A korszakban születő jogszabályok egyes rendelkezései ugyan nem utalnak közvetlenül a cigányokra, de alkalmazásuk során a kóbornak tekintett emberek esetében a cigányokra is vonatkoztathatók voltak. Így már az 1876-ban a közegészségügyről szóló rendelkezés, vagy az 1879-ben elfogadott kihágási törvény is kapcsolható volt a kóborlás megakadályozásra indított intézkedésekhez. A legfontosabb, nevesítetten a cigányokra vonatkozó rendelkezés az 15.000/1916. számú BM rendelet¹⁶ volt,

¹⁵ A Magyarországon 1893. január 31-én., 1895. i. m., 54.o.

¹⁶ A m. kir. belügyminiszter 1916. évi 15.000. eln. számú rendelete, a kóbor (sátoros) cigányokról. In Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István: A

amely a sátoros, kóborló cigányok összeírásáról, felkutatásáról intézkedett és kizárólag a vándorlást folytatókra vonatkozott. Ez volt az a rendelet, amely meghatározta a kor közigazgatásának viszonyulását a cigánykérdéshez. Az alapvető problémának a közigazgatásba azonban azt tekintették, hogy a háború idején a kóbor cigányok kivonják magukat a katonáskodás és az adózás alól. Ezért meghatározták a legfontosabb intézkedéseket. Definiálták, hogy ki is tekinthető kóbor cigánynak (*kóbor cigány, aki nem tudja bizonyítani, hogy van lakóhelye*), mit kell tenni azzal, akinek van lakóhelye, de nem ott tartózkodik (*hazatoncolni szükséges*), a hadsereg igényeire is tekintettel voltak (*igavonó állatok elvétele és a hadseregnek történő átadása*), valamint a közigazgatás elvárásait is igyekeztek kiszolgálni (*cigányigazolvány kiadás minden 12 évét betöltött személynek*).

Ehhez a jogszabályhoz kapcsolódik a 84.471/1916. BM rendelet, amely a „*A kóbor cigányok gyermekeinek állami menhelyeken való elhelyezéséről*” címet viseli.¹⁷ Ez a 7 éven aluli gyermekek állami gondoskodásba vételét írta elő. Ezzel vélték megakadályozni a kóborló életmód újratermelődését. A kor másik fontos, meghatározó intézkedése a 257.000/1928. B.M. körrendelet, amely „*A kóbor cigányok hatékonyabb megrendszabályozásáról*” címet viselte. Ez alapvetően a kóbor cigányokra és más hasonló elbírálás alá esőkre vonatkozott, a közrend, a közbiztonság és a közegészségügy védelme érdekében. Miként a jogszabály hangsúlyozza: „*A kóbor cigányok és más hasonló elbírálás alá eső elemek közrendet, közbiztonságot és közegészséget veszélyeztető kóborlásának és üzelmeinek meggátlása, és ezzel kapcsolatban a cigánykérdésnek gyökeres megoldása nem odázható állami feladat*”.¹⁸ Következménye évtizedekre meghatározó volt, hiszen meghonosodik az évente két alkalommal megtartott cigányrazzia intézménye.

A politikusok visszafogott érdeklődése és a csoportok közötti különbségtétele is megfigyelhető ebben az időszakban. Az országgyűlésben általában csak valamilyen kirívó, a társadalom

---

magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986. 183-191.

<http://www3.arcanum.hu/rendtar/a090217.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=1916&pg=443&l=hun>

¹⁷ Uo. 211. <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

¹⁸ Uo. 200. <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

működését jelentősen megzavaró esemény kapcsán került előtérbe a cigányok, de még inkább a vándorcigányok ügye. 1885-ben Nagy István felszólalásában találkozhatunk a cigánykérdéssel: „*Tudjuk, t. ház, hogy a teknőkészítő és a fazékfoltozó cigányok kivételével, az u.n. kóbor cigányok mind foglalkozás nélküli csavargók, kik család, kuruzslás, lopás és újabb időkben már igen gyakran rablásból is élnek. E fajnak egyetlen tagja sem teljesíti polgári kötelességét; nincs vallásuk, mely őket kötetmekre figyelmeztetné; erkölcstelenségük, mely alapját szintén vallástalanságukban leli, kivetkőzteti őket emberi alakjukból, munka nélkül járnak be a falvakat, hogy valóságos rémei legyenek a békés társadalmi kötelékben élő, törvények által kormányzott polgároknak.*”¹⁹

Ezt a vonulatot folytatta, és a 20. század elejének az egyik említésre méltó megnyilatkozása Samassa János interpellációja a dánosi rablógyilkosságról²⁰: „*Szándékoznak-e a miniszter urak az oláh cigányok szigorú és végleges megrendszabályozása tárgyában a legrigorózusabb törvényes intézkedéseket megtenni, s addig is, mivel e kérdés megoldása több nehézségbe ütközik, míg törvényben végleg szabályozható, tekintve azonban azokat a végzetes és veszedelmes állapotokat, mely a közt fenyegeti e vándor rablógyilkosok minden útvonalán, hajlandó-e különösen az igazságügy-miniszter úr a magyar korona országainak területére rájuk a statáriumot kihirdettetni?*”²¹ Polónyi Géza igazságügyi miniszter válaszában, bár alapvetően egyetértett a képviselő helyzetértékelésével, megítélése szerint nem volt törvényi lehetőség a statárium kihirdetésére.

Az 1907-es dánosi eset valószínűleg azonban az egyik fontos pontja lehetett a véleménykifejtésnek és az állam cselekvésre ösztönzésének a tárgyalt korszakban. Miként Porzsolt Kálmán írta: „*Kétféle cigány van Magyarországon. A magyar cigány, amelyből a genialis cigány zenészek kerülnek ki. Ezt a fajt pártfogolni s nevelni*

¹⁹ Uo. 168.

²⁰ Az ügyről például: [Ibolya Tibor] A dánosi rablógyilkosság – és ami mögötte nincs. In: *reformatus.hu*, 2013. június 19. <http://www.reformatus.hu/mutat/8492/> illetve Gaál György: A dánosi rablógyilkosság – és ami mögötte van. In: *Médiakutató* 2007./3.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_03_osz/01_danosi_rablogyilkossag

²¹ Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István: *A magyarországi...*, 1986, i. m., 172.

kell! A másik fajt, a vándor oláh cigányt pedig egyszerűen ki kell irtani! Ha a magyar törvényhozás és közigazgatás nem képes ezt a jelentéktelen kérdést radikálisan megoldani, nem érdemli meg, hogy az embereit a művelt emberek sorában emlegessék."²²

Ezek után évtizedekig nem foglalkozott az országgyűlés és a közvélemény sem a cigányok ügyével. Később a zsidótörvények vitájában került újra elő a parlamentben a cigánykérdés. Drózy Győző, Gesztelyi Nagy László, majd Orsós Ferenc fajkutató próbálta meggyőzni a Felső Házat a cigány-magyar vérkeveredés megtiltásának szükségességéről, sikertelenül.²³

Nagyobb aktivitással találkozunk a közigazgatás alsóbb szintjein dolgozók között. Ilyen volt például Barabás Péter gyermekvédelmi szakértő, aki 1911-ben azt javasolta, hogy: „*A vándorcigánygyermeket már csecsemő korában állami gondozásba kell venni s 15 éves koráig a gyermekmenhelyek oltalma alá kell helyezni.*”²⁴ Másrészt a radikalizmusáról ismert Endre László már 1934-ben kifejtette: „*A cigánykérdés megoldása elsődrendű állami feladat. Az egész ország kóborcigányait az ország megfelelő pontjain, ahol baraktáborok vagy internáló táborok már voltak, koncentrációs táborokba kell gyűjteni, gyermekeiket kivétel nélkül erre a célra rendelt külön menhelybe vagy épületbe beutalni, esetleg teljesen megbízható vidékeken földműves családokhoz egyenkint kiadni s a cigányok munkába állítását a fentemlített táboron belül megkísérelni. Erre megfelelő apparátust és igazgatást lehet biztosítani.*”²⁵ Hasonlóan gondolkodott Gesztelyi Nagy László is 1940-ben: „*Az eddigi intézkedések főhibája az volt, hogy a kérdés megoldásánál az emberies gondolkodás, a kesztyűs kézzel való bánás, a humanitás vezette az intézkedésre hivatott tényezőket akkor, amikor a legkíméletlenebb intézkedésre lett volna szükség; nem lehet a kérdés végleges megoldását remélni, ha a szív hangjára, a szív érzelmeire hallgatunk.... A kóbor cigányokat koncentrációs munkatáborokba kell összegyűjteni, munkára kényszeríteni, további szaporodásukat feltétlen megakadályozni. Ha munkát végezni nem akarnak, ennek kikényszerítésére a legszigorúbb eszközöket kell alkalmazni, vagy*

---

²² Uo. 223.

²³ Uo. 225-230.

²⁴ Uo. 222.

²⁵ Uo. 225.

*hasznos és munkás egyede lesz a társadalomnak, vagy elpusztul. ... Hasonló eszközökkel kell a cigánynőket és leányokat táborokba összegyűjteni, munkára kényszeríteni, mint a férfiakat, legalább is egyelőre annyi munka végzésére szorítani, amely fenntartásukat biztosítja, hogy létfenntartási költsége ne legyen a dolgozó társadalom terhe.*²⁶

Az itt idézett nagyobb lélegzetű megnyilatkozások mellett a korszak két szakterületén zajlott még gyakran erősen szélsőséges megközelítésben vita és megoldási javaslatok keresése a „kőborcigány-kérdés” ügyében. Egyrészt a körorvosok a *Népegészségügy* című lapban jutnak el az 1940-es évben egészen a sterilizálás gondolatáig, másrészt a *Csendőrségi Lapok* állandó témájaként van jelen a cigányok elleni harc.

Összességében elmondható, hogy a dualizmustól kezdődően a II. világháborúig tartó periódusban a cigányok külső megítélését, definiálását elsősorban a társadalmi érdektelenség jellemezte. Ez következett a társadalmon kívüli létből, a gazdasági és kulturális súlytalanságból. Bár az 1930-as évektől, az Európában megjelenő és terjedő fasiszta ideológia hatására nálunk is megfogalmaztak egyre radikálisabb nézeteket a romákkal kapcsolatban, sőt, 1944-től népiirtásba torkollott a nyilas uralom, azt állíthatjuk, hogy a cigányok ügye nem tartozott a társadalom fontosabb kérdései közé. A figyelem középpontjába legfeljebb a kirívóan antiszociális cselekmények kerültek, a kulturálisan és különösen a nyelvileg integrálódott roma közösségek belesimultak az általános szegénységbe és szolgáltatói státusba. A cigány a többség, a külső megítélő számára elsősorban a társadalmon kívül álló, a közigazgatásnak, az egészségügynek és a rendőrségnek problémákat okozó „vándort” jelentette, a körülötte élő, zenészként vagy más területen dolgozó roma pedig csak egy szolga volt a többi közül.

A társadalmi helyzet átstrukturálódása: a cigányok mint szociális probléma

Az 1945 után kezdődő és az 1989-es rendszerváltozásig tartó korszak jelentős változást hoz a cigányok megítélésében. Erre az

---

²⁶ Uo. 226.

időszakra mindenki számára nyilvánvalóvá válik, hogy itt már letelepedett, eredeti nyelvüket többségében elvesztő, kulturális hagyományaikat elfelejtő, a társadalom peremén, mélyszegénységben élő közösségekről van szó. Az is világossá vált a társadalom vezetői számára, hogy a szegénység, az analfabetizmus és a szétesett közösségi intézmények miatt a társadalmi integráció nem kis nehézséggel fog járni. Mindez összekapcsolódott a korszak általános felfogásával, amely a nemzetiségi szeparatizmus helyett az internacionalizmust állította a középpontba. Másrészt a szovjet mintára létrejött állampárti-diktatórikus politikai berendezkedés nem engedte az egyéni, autonóm kísérleteket ezen a területen. Ha egy vélemény megjelent és teret nyert, az csak akkor fordulhatott át cselekvésbe, ha az állam politikailag támogatta. Ezért a korszakban kevés egyéni, értelmiségi-kutatói megítélésel találkozunk. Megfigyelhetjük azonban, hogy a csoportok különbségeiről tudó, szociális, kulturális helyzetük, integráltságuk fokát figyelembe vevő differenciált megközelítést fokozatosan felváltja a „cigány” kategóriájának általános értelemben történő használata. Ez valószínűleg együtt járt a különböző csoportok társadalmi helyzetének hasonlóvá válásával.

A korszak kezdetén, az 1950-es években még csak az útkeresésnek vagyunk a tanúi. Kálmán András véleménye világít rá először az ügy fontosságára: „*A gazdasági talpraállítást ki kell, hogy egészítse a cigányság nemzetiségi jogainak megadása. ... Tárgyilagos szemlélő előtt kétségtelen, hogy a nem asszimilált cigányság problémája nemzetiségi kérdés. Olyan rétegről van ugyanis szó, amely gazdaságilag, társadalmilag és részben nyelvében önálló csoportot alkot.*”²⁷ Megfogalmazásában a „cigányprobléma” nem a cigány fajúak vagy cigány anyanyelvűek problémáját jelenti, hiszen a cigányság döntő többségét asszimilálódott, városban lakó munkások, kisiparosok, kereskedők képezik. A fő probléma azokkal a falun lakó vagy „vándorcigányokkal” van, akik nem rendelkeznek rendszeres munkával, keresettel. Véleménye szerint nemzetiségi kérdéstről van szó, hiszen a cigányság is nemzetiség, csak még nem kapta meg azokat a jogokat, amely ebben az esetben járna. A nemzetiségként

---

²⁷ Kálmán András: A magyar cigányok problémája. In: *Társadalmi Szemle*. 1946. 8–9. szám, 658.

történő meghatározás (még ha nem is hivatalos álláspontról van szó) nyilvánvalóan az eltelt évtizedekben lezajló, erős asszimilációs folyamat eredményeit tükrözi. A gyorsuló nyelvvesztéssel, egykorvult kulturális hagyományok eltűnésével 1945 után a cigány emberek többsége a teljesen elszegényedett agrárproletárok státusát töltötte be Magyarországon. Kálmán véleménye azonban legalább egy évtizedig elszigetelt maradt, a politikai hatalmat a cigányok – az előző korszak hagyományait folytatva – legfeljebb közegészségügyi vagy bűnüldözési problémaként foglalkoztatták időnként. A „vándorcigányokra” vonatkozó megközelítés is megmaradt egy ideig, ami például jól megfigyelhető az úgynevezett „fekete személyigazolványok” kibocsátásában: *„Azok a cigányok, akik megfelelő munkát és lakóhelyet igazolni nem tudtak, feltehetően bűncselekmények elkövetéséből tartják fenn magukat [...] Javaslatunk, hogy ideiglenes személyi igazolványt adjunk ki a részükre”*²⁸ Ez a fajta megkülönböztetés egészen 1962-ig fennmaradt.

A nemzetiségi gondolatnak a folytatását figyelhetjük meg azonban a rövid életű Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége létrehozásában. A kommunista vezetés támogatását bíró, cigány származású László Mária 1956. január 9-én felirattal fordult a Minisztertanácshoz: *„Mélyen hiányolom, hogy amikor nemzetiségről, kisebbségről vagy néptörödekről beszélünk, nem történik sehol említés és intézkedés a cigány néptörödekről.(...) Amíg hazánk területén a nemzetiségek már a szocialista államelmélet gyakorlatának megfelelően gazdasági, politikai és kulturális egyenjogúságot élveznek, addig a cigány néptörödek ezen intézkedésekből ismét kimaradt. (...) Kiestünk a haladás hivatalosan biztosított menetrendjéből, véletlen szerencsétől, jó szándékú emberektől függ sorsunk.”*²⁹

Az 1957 és 1961 között létező szövetség a többi nemzetiségi szövetség mintájára jött létre, céljai között is a nemzetiségi státus elérését fogalmazta meg. Ez a fajta megközelítés azonban nem illett

²⁸ Purcsi Barna Gyula: Fekete személyi igazolvány és munkatábor. In: *Beszélő*. 2001. 6. szám, 26–37.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/fekete-szemelyi-igazolvany-es-munkatabor>

²⁹ Idézi: Sággy Erna: Cigánypolitika Magyarországon az 1950- 1960-as években. In: *Múltunk*. 2008. 1. szám 273–308.

<http://www.polhist.hu/regi/multunk/letoltes/saghye.pdf>

a korszak politikai felfogásába, így rövid átmenet után felváltotta az az ideológia, amely meghatározta a későbbi időszak hivatalos politikai viszonyulását. Ennek hivatalos kifejtése az úgynevezett „1961-es párthatározatban” történt meg: *„A cigánykérdés megoldásával kapcsolatban még számos helytelen nézet érvényesül. Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a 'cigány nyelv' fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket. [...] A cigány lakosság felé irányuló politikánkban abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, az ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését.”*³⁰

Az 1960-as évek legfontosabb fogalma tehát a szociális problémaként történő definiálás, a feladat pedig a beilleszkedés lett. Az elkövetkező időszakban már nem vándorokról, letelepedettekről vagy nemzetiségekről volt szó, hanem ekkorra elfogadva a teljesen letelepedett életmód tényét, de érzékelve a társadalom peremén lévő státust, az új hármás felosztás elemeit a „beilleszkedett”, a „beilleszkedésben lévő” és a „be nem illeszkedett” kategóriák jelentették. Az ezt követő években pedig, az alapelvek változatlan formában történő elfogadása mellett (valószínűleg nem kis mértékben, kapcsolatban az erre az időszakra meginduló gazdasági-társadalmi fejlődéssel, az első generációs roma értelmiségek megjelenésével) fokozatosan differenciálódott a cigányság külső szemlélő által történt megközelítése, definiálása. A 70-es évek végén megjelent újra a „népréteg” fogalma: *„A cigány lakosság sajátos népréteg, amelynek fejlődése, társadalmi beilleszkedése hosszabb folyamat, a beilleszkedés tehát fokozatos lehet és különböző módon*

---

³⁰ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos feladatokról. In: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1967–1970.* Budapest, Párttörténeti Intézet, 1974. 165–173., 168.

http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_196806-1.pdf

mehet végbe."³¹ Majd a rendszerváltozáshoz közeledve már az etnikai csoport fogalmát is megkockáztatták hivatalos politikai állásfoglalásban: „Magyarországon a cigányság alkotja a legnagyobb lélekszámú, sajátos kultúrával, tradíciókkal rendelkező társadalmi, etnikai csoportot.”³²

Mindezek mellett a kriminológiai tudományterület termékeként a cigány közösségekből kikerült bűnelkövetők önálló kategóriaként lettek megjelölve. Egyrészt besorolták őket a „társadalmi beilleszkedési zavarral” (TBZ) küzdők kategóriájába,³³ másrészt létrejött a máig népszerű „cigánybűnözés” fogalma, amivel például Moldova György egyik könyvében találkozhattunk:

„– Milyen típusú bűnözőkkel kerülnek szembe a leggyakrabban?

– Három nagy csoportra lehet osztani őket: cigány bűnözőkre, fiatalokú bűnözőkre és prostituáltakra.”³⁴

A pedagógiai kutatás területén jelent meg a „hátrányos helyzet” fogalma, amely eredetileg olyan társadalmi helyzetet jelent, amelyben valaki valakihez képest „hátrányban” van, valamiben elmarad. Ezt a fajta iskolai nehézségekből adódó lemaradást kezdték az évek során, fokozatosan a cigány gyerekek, majd később a cigány közösség tagjaira általában alkalmazni.

A kutatói szemlélet is elsősorban a hivatalos álláspontot erősítette. Erdős Kamill azóta is nélkülözhetetlen tanulmányai mellett a politika által hangoztatott álláspontot vallotta, képviselte: „A cigányok nem képeznek nemzetiséget. ... Utópisztikus és indokolatlan volna minden arra irányuló törekvés, hogy újraélesszék a cigány nyelvet, és ennek érdekében külön iskolákban tanítsák rá a gyermekeiket. Ez meggátolná a cigányság felemelkedését, mert káros elkülönüléshez vezetne, és az idejétmúlt, korszerűtlen életmód

³¹ A cigánylakosság elmaradott rétegeivel kapcsolatos közművelődési tevékenység szervezéséhez. Irányelvek és módszertani ajánlások In: Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István: *A magyarországi...*, 1986, i. m., 287.

³² A magyarországi cigánylakosság helyzete és az időszzerű feladatok. Uo. 275.

³³ A kutatók szerint a TBZ négyfajta deviáns viselkedés (a bűnözés, az öngyilkosság, az alkoholizmus és a mentális betegségek) összefoglaló neve, amelyek bár megjelenési formájukban eltérőek lehetnek, mégis összefüggnek, és megjelenésükben hasonló kulturális-gazdasági gyökereket valószínűsítenek.

³⁴ Moldova György: *Bűn az élet – R riport a rendőrökről*. Budapest, Magvető Kiadó, 1988.

http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/MOLDOVA/moldova00071_kv.html

*konzerválását segítené elő. ... A cigányok jelenleg a többi nép közé olvadás fázisában vannak. Etnikai szempontból egyelőre még különböznek tőlük, de társadalmi szempontból visszafordíthatatlan folyamat beilleszkedésük és eltűnésük. Egyébként a magyar cigányok már ma is a magyar nemzet szerves alkotórészét képezik. Jogilag is mindannyian magyar nemzetiségűek.*³⁵ Hasonló megközelítésben tárgyalta a témát az 1963-ban megjelent cikksorozat a Belügyi Szemlében is, amely a kriminalitás megszüntetése és a beilleszkedés támogatása mellett tett hitet.

Az 1970-es és 80-as években azonban már megjelentek a „cigánykérdés” kutatásában lényegesen differenciáltabb megközelítések is. Csalog Zsolt, Diósi Ágnes, Kemény István, Tauber István, Havas Gábor és még néhányan ugyan már sokkal összetettebben látták a problémát, de véleményük csak a szűk akadémiai elit tudatába épült be és nem juthatott el a társadalmat alkotó emberek tömegeihez.

Összegezve tehát elmondható e korszakról, hogy noha a társadalmi véleményalkotás tudomásul vette a roma közösségek „társadalmon belülről kerülését”, a tényleges emancipáció, a befogadás nem történt meg. Egyfajta szükséges rosszként voltak jelen a cigányok. Szükségessé, hiszen az időszak gazdasági fordulatai miatt fontos, mozgósítható munkaerő-tartalékokat jelentettek, de problémaként is, mert az általános szegénységben belül is a többségük egy gazdaságilag-társadalmilag kirívóan leszakadt, saját erőből kilábalni képtelen, problémás tömeget jelentett. A társadalmi gondolkodás annak felismeréséig jutott el, hogy enyhíteni kell a szociális problémákon, cserébe viszont a teljes beolvadást várták el a befogadás ígérete nélkül. Az 1980-as években a politikai vezetés, nem kis részben az ekkorra már formálódó és hangját is hallható roma értelmiség első generációjának hatására, közeledett az etnikai csoportként történő elfogadásra, de ez már a rendszerváltozás előtt nem történt meg. A külső megítélés azonban egységesült, az általános szegénység szintjén nivellálódott cigány közösségek külső megítéléséből fokozatosan eltűnt a csoportok között lévő nyelvi,

---

³⁵ *Erdős Kamill cigánytanulmányai.* Békéscsaba, Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága, 1989. 130.

kulturális és társadalmi integrációs szint közötti csökkenő, de még karakteresen meglévő különbségek felismerésének igénye.

Kiszélesedő véleményalkotás és beszűkülő megítélés

Az 1989-90-es rendszerváltozás utáni új korszakban a régi definíciókból származó vélekedések továbbélését, „újrafelfedezését” figyelhetjük meg, amelyek keverednek a kialakuló demokratikus államszervezet jogállami megközelítéseivel. A szólás- és véleményszabadság megjelenése kiszélesítette a véleményalkotás lehetőségeit, új és differenciált, gyakran tudományosan is megalapozott megközelítések váltak ismertté, de teret nyertek az először még szemérmesen megjelenve-visszahúzódva, majd később meghatározó többségi véleménnyé erősödve a demagóg, előítéletes megközelítések is.

Először érdemes a „hivatalos”, az állami értékítéletet megjelenítő véleményalkotást megfigyelnünk. Ennek első elemei a rendszerváltozás után átalakított jogrendszer változásaiban figyelhető meg. Az 1989 után újraírt alkotmány államalkotó tényezőként ismeri el a kisebbségi közösségeket, tiltja hátrányos megkülönböztetésüket, védi és támogatja az anyanyelv és a kulturális hagyományok megőrzését. Ezeket az alapelveket konkretizálja az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, amelynek legfontosabb rendelkezése tárgyalt témánk szempontjából az, hogy Magyarországon először ismerik el hivatalosan etnikai közösségként a cigányokat. A jogszabály meghatározza az európai normák figyelembevételével a kisebbségi csoportok ismérveit is. Így a hivatalos állami elismeréshez szükség van a csoporttagok magyar állampolgárságára, legalább száz éve honos itt- tartózkodásukra, kulturális és nyelvi hagyományokra, valamint csoporttudatra. A jogszabály további részei az egyéni és kollektív kisebbségi jogokat részletezik, köztük a kisebbségi oktatásra és a kulturális öngazgatásra, a kisebbségi önkormányzatok alakítására vonatkozó jogosultságokat.

Mindezen rendelkezések új dimenziókat nyitottak a cigány közösségek életében is. A rendszerváltás eufóriájában és az azt követő években is jó ideig úgy tűnt, hogy az új korszak szakít a régi beidegződésekkel, teret ad a csoportoknak és a csoporton belüli autonóm fejlődésnek. A 2010-es kormányváltást követő

újrakodifikálási hullám sem töri meg a hivatalos jogi felfogást és alkotmányos szinten napjainkig, most már nemzetiségnek nevezve, elismerik a cigány közösségeket etnikai csoportként.

A jogalkotás, mint „magasabb” állami szint mellett az egymást váltó kormányzatok felfogása azonban változott a cigányok ügyében. Hamar kiderült ugyanis, hogy a jogi deklarációk önmagukban nem elegendők a cigány közösségek modernizációjához, társadalmi integrációjához. A cigány közösségek egy része ugyan már négy-öt száz éve, más része viszont alig száz éve érkezett csak az országba. Ez az időtartam nem bizonyult elégségesnek a többségi társadalomhoz hasonló integrációs pálya megvalósítására (itt most nem részletezett okok miatt), nem történt meg a roma közösségek dinamikus önfejlesztő képességeinek kialakulása sem. Ezért a cigány emberek a rendszerváltozás után változatlanul a társadalom perifériáján maradtak, sőt, még inkább romló szociális-társadalmi helyzetbe kerültek, megmaradtak szociális problémaként. 1995-től kezdődően az éppen hatalmon lévő kormányok ezt a helyzetet felismerve programokat dolgoztak ki a roma közösségek társadalmi integrációjának elősegítésére.

Az egymást követő programok elnevezésében eleinte a „legsürgetőbb” feladatok kifejezést használták, majd hosszabb időre meghatározó lett a „középtávú intézkedéscsomag” megjelölés, amely egyszerre jelezte a megvalósítás tervezett idejét, illetve a többféle feladat együttes voltát. Az elmúlt néhány évben a „stratégia” kifejezés vált meghatározóvá, amellyel valószínűleg a megalapozott tervezést kívánták megjeleníteni. A programok általában indokolták megalkotásuk szükségességét is. Így az 1995-ös első határozat³⁶ esetében leírt, „a cigányság összetett problémáinak kezelésére, társadalmi integrációjának elősegítésére” irányuló cél az elkövetkező években is megmaradt. Az ezt követő kormányváltások esetén pedig, amikor mindig újraalkották az intézkedéscsomagot, általában megelégedtek a „felülvizsgálat, továbbfejlesztés” kifejezéssel, ezzel is elfogadva és valószínűleg egyetértve az eredeti indokolással. A

---

³⁶ 1125/1995. (XII 12.) Korm. határozat a cigányság helyzetével kapcsolatos legsürgetőbb feladatokról. In: Pulay Gyula – Benkó János: *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*. Budapest, Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet, 2008, 19.

<http://www.opten.hu/dijtalan-szolgalattasok/optijus-light/nyomtat/207039>

változás 2007-től, az első „stratégiának” nevezett anyagtól kezdődött. Itt már részletesen kibontva próbálták elmagyarázni a stratégia megalkotásának okát: „*a roma lakosság társadalmi, gazdasági integrációja feltételeinek megteremtése, életkörülményeik javítása, a romák közszolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek javítása, valamint a romák és nem romák életkörülményei között kialakult szakadék csökkentése, hosszú távon megszüntetése*”.³⁷ Az idézett rész az egyetlen országgyűlési határozatból származik, tehát vélhetőleg törekedni próbáltak az előkészítés során elvégzett munka alapos voltára, illetve az országgyűlés kiemelt fontosságú szerepére is. Ehhez képest az említett dokumentumhoz kapcsolódó kormányhatározat már megelégedett a „*sikeres társadalmi integráció elősegítése*” megfogalmazással is. A 2011-ben elfogadott stratégia³⁸ pedig ismét részletezte elendő célját, „*10 éves időtávlatban meghatározni a szegénységben élők, köztük a romák társadalmi és munkaerő-piaci integrációja középtávú kihívásait, céljait és a szükséges beavatkozási irányokat*”, kijelölve ezzel a szükséges utat.

A programok elemei gyakorlatilag ugyanazok az elmúlt két évtizedben. Fontos újítás a 1990-es években, hogy megjelenik az emberi jogi szemlélet, a diszkrimináció elleni harc szükségességének a megfogalmazása, ami majd napjainkra fokozatosan a háttérbe szorul. Eleinte „cigány” programoknak nevezik őket, de a szakmai-társadalmi viták következtében 2007-től fokozatos fordulat következik be: először céljaiban, majd elnevezésében is szegénységellenes programmá változik. Azonban a kezdeti cigány/roma elnevezés ellenére alapvetően végig szociálpolitikai programokról beszélhetünk, amelyben nem nehéz felfedezni az 1961-es párthatározat továbbélő szellemiségét, amely szociális problémaként definiálta a magyarországi cigány közösségeket.

A tudományos élet területén ebben az időszakban robbanásszerű növekedés figyelhető meg a kutatások számát és minőségét illetően

---

³⁷ 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről

<http://www.complex.hu/kzldat/o07h0068.htm/o07h0068.htm>

³⁸ 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről

<http://www.opten.hu/dijitalan-szolgalattasok/optijus-light/nyomtat/174786>

is, ami így e tanulmány keretén belül áttekinthetetlen.³⁹ A nagy szociológiai adatfelvételeken alapuló kutatások mellett a megerősödő kulturális antropológia is sok új szemponttal képviseltette magát a kérdés bemutatása során. A társadalmi tudatig azonban inkább azok az ideológiai alapokon álló tanulmányok jutottak el, amelyek a hivatalos álláspont támogatása vagy bírálata mentén foglaltak állást az ügyben.

Hasonlóan fontos és jellemző a magyar társadalom cigányképére az elektronikus médiumokban megjelenő ábrázolás. Eleinte jellemzően továbbra is a bűnügyi tudósítások szereplőiként láthatunk romákat, illetve néhány kiemelkedő művész, leginkább zenész tevékenységét mutatják be. Valószínűleg fordulópontnak és egy új vonalnak is tekinthető a „Győzike-jelenség” feltűnése a képernyőkön. Az erősen konstruált személyiségek és a hozzá kitalált történetek egyfajta, a többség gondolkodásában vagy elképzeléseiben élő képet kezdtek el megerősíteni a társadalmi tudatban. A primitív vadember, aki hangoskodik, állandóan problémás szituációkba keveredik és konfliktusokat gerjeszt, rossz ízlése van, továbbá „cigányos” beszédmódja alapján jól felismerhető. Biztos sikernek számít bármilyen gyenge humorista műsorában is egy-egy ilyen, lassan már kondicionált kép megjelenítése.

A média egyrészt megjeleníti a többségi társadalomban kialakult „cigányképet”, másrészt további elemek hozzáadásával erősíti, sőt, cigány emberek „hiteles megjelenítésével” megerősíti, visszaigazolja a nem cigányok vélekedését. Mindez természetesen erősen hat nem csak a többségi közösségre, hanem a cigányokra is, akiknek alacsonyan iskolázott rétegei számára mintegy mintaként jelennek meg ezek a szereplők, olyan mintaként, amelyek látszólag tetszenek a nem cigányoknak. Ezt aztán követendő példaként beépítve személyiségükbe ismételten csak megerősítik a „na ugye” érzését a többségben.

A „sztárok” megjelenítése mellett azonban a médiában továbbra is a szegénység és a bűnözés összefüggéseiben lehet leginkább

---

³⁹ Részletesen: Dupcsik Csaba: *A magyarországi cigánység...*, 2009, i. m., 242-332.

cigányokat látni.⁴⁰ Sajátságos, hogy a roma kultúrával kapcsolatos híreket szinte kizárólagosan ezekről a „sztárokról” szóló bulvárhírek jelentik. Persze nem csak Győzike létezik, az utóbbi években jeles zenészek is feltűntek a médiában. Az élettörténetük „mesebeli”, miként azt a kutatásokból ismerjük.⁴¹ A tisztességes szegénységből a kemény küzdelmek után híres emberré váló zenész, akinek egy idő után szinte kényelmetlen a származása, egyre inkább „kifehéredik” saját gondolkodásában is. Miközben ezek az életutak és karrierok – nem kisebbítve a tehetség és a szorgalmas munka szerepét – a „Győzike-jelenséghez” hasonlóan a többség által konstruált történetek, amelyek olyan ívet vázolnak fel, amelyet a szereplők is magukénak éreznek. Mintegy kijelölve az asszimiláció útját, amelynek végén, ha a befogadás ígérete nem is, de az elfogadása mindenképpen ott van. Ez pedig még a legvadabb, legradikálisabb gondolatoktól sem elzárkózó emberek üzenetében is megtalálható.⁴²

A cigányzenészek több évszázadra visszanyúló megjelenése a magyar társadalomképben azonban csak egy kis szelete a cigányság külső megítélésének a „cigánykép” formálásában. Hiszen a 2000-es évek második felében jelentkező gazdasági válság csak tovább erősítette a társadalom tudatába beégett, „primitív vadember” fogalmát, sőt, fokozatosan kibővült a kártékony, az anyagi lehetőségeket más emberek elöl rosszhiszeműen, élőszködő módon megszerző ember képével. A politikai életben jelentkező mozgalmak már nem csak mint problémát, hanem már mint bűnbakot azonosították a cigány közösségeket. Miként Pók Attila is megállapította, a bűnbakkeresés nem jobb- vagy baloldali ideológiai, hanem sajátos gondolkodási mechanizmus, amely bármely eszmerendszert szélsőséges irányba sodorhat.⁴³ Olyan érdekek által mozgatott társadalmi folyamat, amely általában a válsághelyzetek

---

⁴⁰ Vö.: Bogdán Mária – Feischmidt Margit – Guld Ádám (szerk.): *„Csak másban”: romareprezentáció a magyar médiában*. Budapest, Gondolat, 2013. – lásd a kötet számos tanulmányát

⁴¹ Munk Veronika: A leghíresebb romák önreprezentációja. In: uo. 66–81.

⁴² Bayer Zsolt: Ki ne legyen? In: *Magyar Hírlap*. 2013. január 5. <http://archivum.magyarhirlap.hu/ki-ne-legyen>

⁴³ Pók Attila: Bűnbakok a magyar történelmi gondolkodásban. In: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben – Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Budapest, Kronosz Kiadó, 2013. 15-32.

szinte szükségesnek mondható eleme, a gazdaságilag eszmeileg szétesett közösségek egyik megerősítőjeként működhet. Miként a szakirodalom is megállapítja, a bűnbak ismérvei között megtaláljuk társadalmi értelemben vett idegenségét, kisebbségi helyzetét, valamilyen irányban kitűnik a tömegből, magatartásával vagy létével pedig a nagyobb közösséget saját hibáira, gyengeségeire figyelmezteti. Ennek a tipizálásnak pontosan megfelelnek a Magyarországon élő cigány közösségek tagjai.

Hasonlóan alkalmazható a többségi megítélés szempontjából az eredetileg Stanley Cohen által alkotott morális pánik elmélete is. Miként azt Kitzinger Dávid tanulmányában megállapítja: „*Egy csoport vagy egy bizonyos csoporthoz kapcsolódó jelenség az adott társadalom idealizált rendjét (hagyományos életmódját vagy alapvető értékrendszerét, konstruált, konszenzuális valóságát) fenyegető veszélyként tudatosul a társadalom tagjaiban.*”⁴⁴ Ehhez erőteljesen hozzájárul a már említett médiamechanizmusok szelektív és felerősítő volta, amely a politikai szereplőket határozott megoldásra, sürgető közhangulattal próbálja ösztönözni. A későbbi értelmezések is adekváttnak tűnnek a romák szempontjából, amely szerint a hangulatilag mobilizált közvélemény alkalmas arra is, hogy elterelje a figyelmet a társadalomban húzódó egyéb válságokról. „*A rendpárti mozgalom olyan időkben erősödik meg, amikor a hegemon politikai kultúra veszélyeztetettségét érzi.*” – írja Pearson nyomán Kitzinger⁴⁵. A felhergelt és egyirányú gondolkodási pályára állított közvélemény pedig nyilvánvalóan keveset foglalalkozik Durkheim megállapításával, amely szerint egy társadalmi tény meghatározó okot, ha meg szeretnénk ismerni, akkor azt a megelőző társadalmi tények között kell keresnünk.⁴⁶ Az értelmezések⁴⁷ szerint öt kritériumnak kell meglenni egy morális pánik meglétéhez egy adott társadalomban: elsőnek az érintettség érzésének kialakulása szükséges, amikor a közvélemény elkezd fokozottan figyelni egy bizonyos társadalmi csoportra. Ez követi az ellenséges közhangulat kialakulása, majd a társadalmi egyetértés a közös fenyegetettséggel

---

⁴⁴ Kitzinger Dávid: A morális pánik elmélete. In: *Replika*. 40. szám, 2000. június, (23-48)., 23.

⁴⁵ Uo. 32.o.

⁴⁶ Durkheim, Emil: *A szociológia módszere*. Budapest. Franklin, 1917. 139.

⁴⁷ Kitzinger Dávid: A morális..., 2000, i. m., 39-41.

kapcsolatban. Fontos még a probléma eltűlése, a veszély aránytalan felnagyítása, valamint változó intenzitása is. Természetesen ez a megközelítés napjainkra „modernizálódott”, a határok ledőltek, a romák elleni gyűlöletkeltés a magyar társadalmon belül a közvélemény fontos mobilizációs eszköze lett: *„Ha megnézzük a közvélemény- kutatásokat, akkor azt látjuk, hogy romaellenességben nehéz olyan határt átlépni retorikailag, ami visszautne a szélesebb közvéleményben. Mert a romaellenesség a társadalomban sajnos normának számít”* – fogalmazta meg az egyik elemző.⁴⁸

Ezt a helyzetet felismerve, kihasználva és tudatosan tovább gerjesztve már országos politikai mozgalom építhető, amely sikerrel versenghet egy választáson a „pánikba esett” közvélemény szavazataiért: *„Az első feladat tehát az őszinte helyzetfelmérés. Az igazság kimondása, bármilyen fájdalmas is. A cigányság jelenlegi állapotában ma Magyarországon egy időzített bomba. .... Ha nem történik azonnali és érdemi beavatkozás, ez a probléma hazánkat polgárháborúba sodorhatja. ... Féltő, hogy a cigány társadalom egy része már egyáltalán nem vágyik sem integrációra, sem munkára, sem tanulásra, csupán a társadalom által biztosított segélyekre.”*⁴⁹ Az ilyen típusú szélsőséges megközelítés, amely jelentős támogatottsággal bír a társadalomban, arra ösztönzi a politikai élet többi szereplőjét is, hogy bár tagadva a szélsőséges elveket, de valamilyen módon hasonló tematizálással próbáljon foglalkozni a kérdéssel. Ezzel további megerősítést adva az általános vélekedéseknek.

*„Magyarországon tömeges igény van a cigányellenességre, és a Jobbik ezt az igényt szolgálja ki a cigánybűnözés kifejezés használatával. Ez egy haszonelvű szóhasználat, szavazatok megszerzésére irányul – amúgy sikerrel.”*⁵⁰ Napjainkban azonban

---

⁴⁸ A zsidók után most újra a cigányokat támadja a Jobbik. [Idézik Krekó Pétert a Political Capital kutatási igazgatóját.]

http://www.atv.hu/belfold/20120209_a_zsidok_utan_most_ujra_a_ciganyokat_ta_madja_a_jobbik?source=hirkereso

⁴⁹ Csillag József: Vissza a cigányútról! In: *Blogbejegyzés*, 2010. január 22. [http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=cobraboy&pid=22287&blog_cim=Vissza%20a%20cig%20ny%FAtr%F3l]

⁵⁰ Bencsik Gábor: A pártok cigány-programja 3. – Jobbik. In: *cigányokról.blog*, 2010. április 2. http://ciganyokrol.blog.hu/2010/04/02/a_partok_cigany_programja_3_jobbik

már nem beszélhetünk arról, hogy csak egy, szélsőségesnek mondott párt élne az ilyen típusú politikai haszonszerzés lehetőségével. A magyar politikai jobboldalon megjelenő „kettős beszéd”, amely egyrészt elítél minden kirekesztő és rasszista beszédmódot, másrészt ugyanazzal a mozdulattal, mintegy a közönség szimpátiáját megőrizni remélve megismétli a társadalmi tudatban meglévő rasszista beszédmódot, nem sokáig maradt egyedül a politikai életben. A baloldalon a sokáig csak „titokban cigányozó” politikusok saját sikertelenségük elleni szerként a rendpártiságot és a cigányellenességet állították csatasorba. Ennek tipikus példája a 2014-es önkormányzati választások és ezen belül Pásztor Albert polgármester-jelöltsége. A 2009-es nyilatkozata⁵¹ után elhíresült akkori miskolci rendőrfőkapitányt először leváltották posztjáról, majd a helyi lakosság és az összes politikai párt támogatásával visszahelyeztették. Az akkori szocialista városvezetésnek és a szocialista kormánynak azonban még sikerült úgy beállítani az ügyet, amely mintegy „tévedésként” van csak jelen a politikai életben.

Napjainkra azonban ezek a gátak ledőltek, baloldali és liberális értelmiségiek sajtónyilatkozatokban bizonygatják Pásztor alkalmasságát és szükségességét⁵² (ő mai napig sem érti, hogy mi is volt a baj nyilatkozatával, sőt, bizonyos szempontból még ráerősített erre⁵³), a „cigánybűnözés” létét,⁵⁴ a „rendteremtés” ideológiája mögé bújtatott és a többség igényeit kiszolgáló cigányellenesség jogosságát. Ezzel napjainkra egyfajta „népfrontos” összefogás alakult ki az elmúlt évszázadok alatt, az ismertetett társadalmi fordulatok mentén meglehetősen negatívra formálódott és időnként radikalizmusba forduló cigányellenesség legitimációjára.

---

⁵¹ Pásztor Albert: A jövő engem fog igazolni. In: *Népszabadság*. 2014. július 7. <http://nol.hu/belfold/nem-akartam-altalanositani-1474619>

⁵² Debreczeni József: Pásztor Albert mellett. In: *galamuscsoport.hu*, 2014. július 5. http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/392973_pasztor_albert_mellett
Gyuresány Ferenc: *Pásztor Albert jelöléséről*.

http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/392974_pasztor_albert_jeloleserol

⁵³ Pásztor Albert: A jövő engem fog igazolni. In: *Népszabadság*. 2014. július 7.

⁵⁴ Eörsi Máttyás: Statisztikailag létezik a "romabűnözés". In: *hvg.hu*. 2014. július 10.

http://hvg.hu/itthon/20140710_Eorsi_Matyas_Statisztikailag_letezik_a_ro/

És mit gondolnak magukról a cigányok?

A többségi megítélés korszakonkénti változásának bemutatása után értelemszerűen az öndefiníciós megközelítés következik. Ennek kutatása során azonban rá kell döbbernünk, mennyire keveset is tudunk erről a kérdésről. Vagy talán a romák sem tudnak többet?

Ha a vizsgált korszakunk, a „hosszú 20. század” elejére tekintünk, sokáig nem találunk olyan dokumentumokat, amelyek segítségünkre lehetnének a cigányok önmagukról alkotott képének megismerésében. A kevés, ami van, az leginkább a perifériáról valamilyen szinten kiemelkedő zenészekhez kötődik. Nem találunk persze önmeghatározásokat, csak azt látjuk, például a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének Alapszabályaiban, hogy van már olyan kicsi része a cigányoknak is, akik valamiféle körülhatárolható öntudattal rendelkeznek.

Hasonlóan kétséges eredménnyel járunk, ha a már idézett Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének dokumentumait tekintjük át. Jogosan vetődik fel a kérdés: a néptöredékként való önmegnevezés nem csak László Mária munkásságához kötődik?

Nagyobb reménnyel kecsegtetnek azok az interjúkötetek, amelyek cigány emberekkel készült interjúkat tartalmaznak. Az egyik legrégebbi Csalog Zsolt *Kilenc cigány* című munkája⁵⁵ 1976-ból. A bemutatott portrékban azonban nem igazán lehet találni kimondott utalást a szereplők saját identitása vonatkozásában. Hasonlóan járunk akkor is, ha a később megjelent interjúköteteket⁵⁶ tanulmányozzuk, bár itt már érdekes dolgokat figyelhetünk meg. A családozokról szóló visszaemlékezésekben megjelenik a „negatív identitás” fogalma, az a helyzet, amikor a társadalmi előítéletektől megvéendő gyerekek előtt gyakran letagadják saját származásukat, vagy erősen megkülönböztetik magukat a családfők a „többi”, elfogadhatatlanul élő, viselkedő cigánytól. Ezzel szembeállítják – és az interjúalanyok szinte kivétel nélkül, valamiféle ösztönös öngazolásként is hivatkoznak rá – a „cigány, de rendes”, a „szegények voltunk, de törekvők” önmeghatározást. Az

---

⁵⁵ Csalog Zsolt: *Kilenc cigány*. Budapest, Kozmosz, 1976.

⁵⁶ Juhász Júlia: *Találkoztam boldoguló cigányokkal is*. Budapest, Taninfo Kiadó, 2003.; Szále László: *Kitörők. Interjú tizenöt cigány értelmiségivel*. Budapest, Kornétás, 2009.

interjúkészítő viszont egyetlen esetben sem tud meg arról semmit, hogy mit is jelent valaki számára cigánynak lenni. Nem tudjuk meg, hogy milyen tulajdonságok, hagyományok alapján sorolja valaki magát a romák közé.

Rostás-Farkas György *Cigányságom vállalom* című művének⁵⁷ elolvasása után is hasonló bizonytalanság marad bennünk. „*Cigányvolta a cigányembernek a legtöbbször természetes élelmény*” – mondja, majd hozzáteszi, hogy a társadalmi előítéletektől terhelt szituációtól függhet az identitás megvállalásának lehetősége. Ennél többet azonban itt sem tudunk meg.

Az elmúlt évtizedekben végzett kutatásaim során nagyon sok interjút készítettem én is cigány emberekkel. Gyakran rákérdeztem arra, hogy mit is jelent számukra cigányságuk, melyek azok az elemek, amely alapján cigányak mondják magukat. „*A hagyomány, amely nélkül nem tudnék élni. Ezzel kelünk, ezzel fekszünk*” – mondta nekem egy oláh cigány vállalkozó,⁵⁸ de ennél konkrétabban nem tudta megfogalmazni gondolatait. Hasonlót tapasztaltam a zenészeknél is: „*Már a nagyapám is zenész volt, nálunk ez jelentette a cigányságot*”, „*csak az lehetett rendes cigány, aki jó zenész volt, a baro rajok, a többiekkel szóba sem álltunk*”⁵⁹. „*Hát mert cigánynak születünk, ezen már nem lehet változtatni, a barna bőrt nem tudom levakarni magamról*”⁶⁰ – értékelte saját helyzetét egy kisebbségi önkormányzati vezető. Ezek a megállapítások azonban változatlanul az általános, a konkrétumokat nélkülöző megállapítások szintjén mozognak.

Ha napjainkban elolvassuk a Magyarországi Cigánypárt 2014-es programját,⁶¹ nem tudjuk meg belőle, hogy kik is azok a

---

⁵⁷ Rostás-Farkas György: *Cigányságom vállalom*. Budapest, Cigány Művészeti Társaság, 2000.

⁵⁸ Roma vállalkozók kutatása. Részletesen: Kállai Ernő: Roma vállalkozók 1998-ban. In: Kemény István (szerk.): *Cigányok/romák és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, AKM – Osiris, 2000. 38–80.

⁵⁹ Cigányzenészek kutatása. Részletesen: Kállai Ernő: A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002. 327–345.

⁶⁰ Kisebbségi önkormányzatok kutatása. Részletesen: Kállai Ernő: *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Gondolat – ENKI, Budapest, 2005.

⁶¹ Az MCP választási programja (2014) In: <http://magyarorszagiciganypart.hu/node/16>

„magyarországi cigányok”, akiknek a képviselőjére vállalkozik a politikai szervezet, kiket is kellene megszólítani a kampány során. A bizonytalanságot azonban jól érzékeli ez a mondat: *„elsősorban a cigányokra, azaz magunkra, az önazonosságunk megerősítésére, ha szükséges, felépítésére összpontosítunk, olyan önazonosságra, amely nem a félelemből, a mellőzöttségből, a megalázottságból, vagy az elkeseredettségéből formálódik.”* Ez azonban nagyon fontos megállapítás, amely kezdi kirajzolni a tényleges helyzetet.

Ennyi bizonytalansággal szembesülve, kifejezetten a téma feltárására, fókusz csoportos beszélgetéseket szerveztem roma egyetemistákkal az elmúlt évben.⁶² A feladat: gyűjtjük össze azokat a konkrét ismérveket, amelyek a cigány emberek identitását meghatározzák, majd válasszunk ki közülük legalább egy elemet, amely közös minden, magát cigánynak valló ember életében. A beszélgetések során a következő jellemzőket sorolták fel, amelyek megítélésük szerint a cigány emberek identitását képezik: az átlagosnál barnább bőrszín; a fekete haj és a fekete „tüzes” szem; a cigány nyelv; a család és a gyermekek szeretete; a hangos, temperamentumos viselkedés, a „rafináltság”; a finom ételek szeretete; a zenei tehetség a „vérükben” van.

Ha sorra vesszük a felsorolt tulajdonságokat, azzal kell szembesülnünk, hogy ezek nem csak a cigányokra lehetnek jellemző ismérvek. Az átlagosnál barnább bőrszín – még ha csak Magyarországot nézzük is – nem kizárólagosan a romák „privilegiuma”, a magukat magyarnak vallók körében is szép számmal találkozhatunk ezzel a „megkülönböztető” tulajdonsággal. Arról nem is beszélve, hogy a magukat cigányként azonosítók között egyáltalán nem ritka sem a szőke, sem a vörös haj, és az ehhez kapcsolódó világos bőrszín sem. Azt mondani sem kell, hogy minden normális ember szereti a gyerekeit és a családját, és nem veti meg a kulináris élvezeteket sem. A temperamentumosságban pedig ott vannak komoly vetélytársként – csak hogy nem menjünk messzire – a mediterrán népek. A zenei tehetség, a „minden cigány zenész” toposza is könnyen cáfolható, hiszen a roma közösségekben a „cigányság arisztokráciáját” jelentő zenészek közé csak kevesen tudtak felemelkedni, kifejezetten a tehetségtelenségük, gyakran zenei

---

⁶² A beszélgetések roma szakkollégistákkal folytak.

hallásuk hiánya miatt. A cigány nyelv ismerete már igazán egyedi lehetne, de tudott, hogy itt nem egy közös nyelvről van szó, hanem egymásra még csak nem is hasonlító, különféle nyelvekről, ezen belül pedig egymás megértését nehezítő, gyakran lehetetlenné tevő nyelvjárásokról. Miközben bármilyen is legyen ez a nyelv, a cigányok közül már csak rendkívül kevesen beszélnek bármelyiket is.

Megkértem a fiatalokat arra is, hogy a felsorolt tulajdonság közül válasszák ki azokat, amelyek kifejezetten rájuk is jellemzőnek mondhatóak. A barnább bőrszín a társaság felénél volt megfigyelhető, de a család- és a gyerekszeretben mindenki egyetértett. A beszélgetők közül egy ember értette a beás nyelvet, bár beszélni már nem tudott, a többiek nem beszéltek egyetlen cigány nyelvet sem.

Az egyetemi hallgatók egy idő után értetlenül álltak az általuk is hitt mítoszok leomlása láttán. De hát akkor mitől vagyunk cigányok? – szakadt ki a kérdés többekből. A felsorolt identitáselemek újbóli áttekintése után hirtelen felismerésként hatott, hogy igazából mindenki azt gondolja magáról, amit a többség sugall számára. Másoktól tudják meg, hogy milyenek is kell egy cigánynak lenni, hiszen a „cigány identitás” napjainkra a többség által irányított elemekből épül fel. A befogadás, az egyenlőség, a kirekesztésből való kitörés vágya pedig mindenki elfogadhatja a többségi társadalom által „elvárt” képhez való idomulást.

Következtetések

A cigány emberek csoportjai a többségi társadalomhoz képest időben megkésve, egyes közösségek alig száz éve érkeztek Magyarországra területére. Ez a „későn jövés” nem tette lehetővé a többi népcsoporthoz hasonló integrációs út bejárását. Ebből következőleg a romák jelentős része folyamatosan a magyar társadalom perifériáján él gazdaságilag, szellemileg és fizikailag is. A cigányok társadalmi léte, a fejletlenebb társadalmi helyzetük miatt, kezdetektől problémaként jelentkezik a többség gondolkodásában. A társadalom megfogalmazza elvárásait, az igazodási pontokat, és ami ettől eltér, az deviánsnak számít, amit jobb esetben „meg kell javítani”, rosszabb esetben üldözni kell. A társadalmon kívüli létben „kőborként”, a társadalmon belülre kerülve pedig szociális

problémaként, vagy annak valamilyen szinonimájával jellemzik a cigányokat.

A társadalmi befogadás hiányában nem ismeri a többség a cigány közösségeket, ezért benyomásaikból, előítéleteikből, tapasztalataikból konstruál egy képet a maga számára. Megfogalmazta, hogy milyenek szeretné látni a romákat. A cigányok pedig, számukra is észrevétlenül, átvették ezt a képet, ezeknek az elvárásoknak szeretnének megfelelni.

A magyarországi cigány közösségek legfontosabb ismérve napjainkra a „modernizációs válság”. Folyamatosan a társadalom peremén élnek, és a fejletlen magyar gazdaságban általában mindig találnak megélhetési forrásokat, így nem kényszerültek olyan modernizációs pályára, amely többségében érintené a roma embereket. A saját út megtalálásának belső-külső kényszerének hiánya miatt egy állandó, gyakran elvtelen, a mindent elfogadó alkalmazkodás, a „Tamás bátya-effektus” jelenik meg a romáknál. A közösségek eredeti identitáselemei – bármik is voltak azok – a múltba tűntek, és helyüket elfoglalták a többség által konstruált identitás ismérvei. Nem maradt közös és eredeti jelleg, ami alapján „cigányként” tudnák definiálni magukat a roma közösségek tagjai. Nem maradt más közös, mint a kirekesztés érzése és a többség nyújtotta gondolkodás elemei.

A cigányok fogalma jelenleg csak a többség által konstruált közösséget jelöl. A kérdés csak az, hogy ez a jövőben is így marad-e, vagy a múlt feltárása, a lokális hagyományok modernizálása és közössé tétele révén, lesz-e saját identitása a cigányoknak? Lesznek-e igazi cigányok?

Irodalom

Bayer Zsolt: Ki ne legyen? In: *Magyar Hírlap*. 2013. január 5.
<http://archivum.magyarhirlap.hu/ki-ne-legyen>

Bogdán Mária – Feischmidt Margit – Guld Ádám (szerk.): *„Csak másban”: romareprezentáció a magyar médiában*. Budapest, Gondolat, 2013.

Bencsik Gábor: A pártok cigány-programja 3. – Jobbik. In: *cigányokról.blog*, 2010. április 2.

http://ciganyokrol.blog.hu/2010/04/02/a_partok_cigany_program_ja_3_jobbik

Csalog Zsolt: *Kilenc cigány*. Budapest, Kozmosz, 1976.

Csillag József: Vissza a cigányútról! In: *Blogbejegyzés*, 2010. január 22.

http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=cobraboy&pid=22287&blog_cim=Vissza%20a%20cig%Elny%FAtr%F3l

Debreczeni József: Pásztor Albert mellett. In: *galamuscsoport.hu*. 2014. július 5.

http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/392973_pasztor_albert_mellett

Dupcsik Csaba: *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatók tükrében, 1890-2008*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

Durkheim, Emil: *A szociológia módszere*. Budapest, Franklin, 1917.

Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békéscsaba, Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága, 1989.

Eörsi Mátyás: Statisztikailag létezik a „romabünözés”. In: *hvg.hu*. 2014. július 10.

http://hvg.hu/itthon/20140710_Eorsi_Matyas_Statisztikailag_letez_ik_a_ro/

1125/1995. (XII 12.) Korm. határozat a cigányság helyzetével kapcsolatos leg sürgetőbb feladatokról. In: Pulay Gyula – Benkő János: *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága*. Budapest, Allami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet, 2008.

<http://www.opten.hu/dijitalan-szolgaltatasok/optijus-light/nyomtat/207039>

Az 1850. és az 1857. évi népszámlálás. Budapest, KSH, 1993.

Gyurcsány Ferenc: Pásztor Albert jelöléséről. In: *galamuscsoport.hu*, 2014. július 5.

http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/392974_pasztor_albert_jelolesero

[Ibolya Tibor]: A dánosi rablógyilkosság – és ami mögötte nincs. In: *reformatus.hu*, 2013.június 19.

<http://www.reformatus.hu/mutat/8492/>

József főherceg: A mi nomádjaink. In: *Élet*. 1893. 7. füzet

Juhász Júlia: *Találkoztam boldoguló cigányokkal is*. Budapest, Taninfo Kiadó, 2003.

Hanák Péter: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). In: *Századok*. 1985. 5-6. szám, 1079–1104.

68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről

<http://www.complex.hu/kzldat/o07h0068.htm/o07h0068.htm>

Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum, 2000.

Kállai Ernő: Roma vállalkozók 1998-ban. In: Kemény István (szerk.): *Cigányok/romák és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, AKM – Osiris, 2000. 38–80.

Kállai Ernő: A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002. 327–345.

Kállai Ernő: *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest, Gondolat – ENKI, 2005.

Kálmán András: A magyar cigányok problémája. In: *Társadalmi Szemle*. 1946. 8-9. szám, 256–258.

Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. Budapest, Press Publica kft., 2000.

- Kitzinger Dávid: A morális pánik elmélete. In: *Replika*. 2000. június, 40. szám, 23–48.
- Ladányi János – Szelényi Iván: Ki a cigány? In: *Kritika*. 1997. 12. szám, 3-6.
- Ladányi János – Szelényi Iván: Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. In: *Szociológiai Szemle*. 2002, 4. szám, 72–94.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos feladatokról. In: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1967–1970*. Budapest, Párttörténeti Intézet, 1974. 165-173.
- http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_196806-1.pdf
- A m. kir. belügyminiszter 1916. évi 15.000. eln. számú rendelete, a kóbor (sátoros) cigányokról*. In:
- <http://www3.arcanum.hu/rendtar/a090217.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=1916&pg=443&l=hun>
- Az *MCP választási programja*. In: <http://magyarorszagiciganypart.hu/node/16>, 2014.
- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei*. Budapest, Atheneum R. Társulat Könyvnyomdája, 1895. (Reprint kiadás, é. n.)
- Majtényi Balázs – Majtényi György: *Cigánykérdés Magyarországon 1945-2010*. Budapest, Libri Kiadó, 2012.
- Mészáros Árpád – dr. Fóti János: A cigány népesség jellemzői Magyarországon. In: *Statisztikai Szemle*. 1996. 11. szám, 909–910.
- Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István: *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.
- Moldova György: *Bűn az élet – Riport a rendőrökről*. Budapest, Magvető Kiadó, 1988.

http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/MOLDOVA/moldova00071_kv.html

Pásztor Albert: A jövő engem fog igazolni. In: *Népszabadság*. 2014. július 7.

<http://nol.hu/belfold/nem-akartam-altalanositani-1474619>

Pók Attila: Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban. In: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben – Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Budapest, Kronosz Kiadó, 2013. 15–32.

Pomogyi László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest, Osiris –Századvég, 1995.

Purcsi Barna Gyula: Fekete személyi igazolvány és munkatábor. In: *Beszélő*. 2001. 6. szám, 26–37.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/fekete-szemelyi-igazolvany-es-munkatabor>

Rostás-Farkas György: *Cigányságom vállalom*. Budapest, Cigány Művészeti Társaság, 2000.

<http://www.amrita-it.com/ciganysag/rostat2.htm>

Sághy Erna: Cigánypolitika Magyarországon az 1950- 1960-as években. In: *Múltunk*. 2008. 1. szám, 273–308.

<http://www.polhist.hu/regi/multunk/letoltes/saghye.pdf>

Szále László: *Kitörők. Interjú tizenöt cigány értelmiséggel*. Budapest, Kornétás, 2009.

Tomka Béla: A „befejezetlen 20. század” és a „csonka 20. század”. A jelenkori európai és magyar történelem periodizációjáról. In: *AETAS*. 2010. 4. szám, 97–106.

A zsidók után most újra a cigányokat támadja a Jobbik. [Idézik Krekó Pétert a Political Capital kutatási igazgatóját.)

http://www.atv.hu/belfold/20120209_a_zsidok_utan_most_ujra_a_ciganyokat_tamadja_a_jobbik?source=hirkereso